

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՍՐՏԷ՝ ԽՕՍՔԵՐ

«ել առաքա վաղվադակի եւ եւ գիշեր»

Սովորութեանէ աւելի, իրաւունքի մը զգացումով, այս մութ պահուն, ձեր հոգիները կը պահանջեն այս սուրբ, բեմէն անհրաժեշտ խօսքը՝ «Էւացի գիշերը» զիմաւորուած է միշտ մեր ժողովուրդէն արտակարգ զգացումով, և ատիկա մեր կեանքի համեմատութեամբ իր հասկնալի նշանակութիւնը ունի։ Այս գիշերը խորհրդանշիչ պատկերն է եղած դարերով մեր ցեղի կեանքին։

Ամենէն յուզիչ իրիկունն է, և եթէ փորձէք ձեր հոգիները մօտեցնելու այն մեծ հոգիին հետ, որ կը տրամի, կը տառապի, կ'արևնի, ատով աւելի պիտի խտացնէք և անցնէք դուք զձեզ, աւելի թափանցիկ կերպով կարենալ զգալու տաքնապը որ այս գիշերուան է։

Ձեմ ուզեր ձեր գութը շարժել այն մեծ տրամային մէջ, ու ճակատագիրը եղաւ Աստուծոյ Որդիին, վասն զի վստահ եմ թէ ձեզմէ իւրաքանչիւրը իր կեանքին մէջ անեցած է պահեմ՝ ուր առաւել կամ նուազ չափերով նոյն սլաքները բզկտեր են ձեր հոգին։ Ձեզմէ ո՞վ չտառապեցաւ իր սիրելիին համար և իր սիրելիէն, ո՞վ չէ դաւաճանուած իր բարեկամէն ու չէ լքուած եղբայր մարդերէն։ Մեզմէ իւրաքանչիւրը բաժնէր է կեանքին մէջ ճակատագիրը՝ որ Աստուծոյ Որդիին է այս գիշերուան մէջ, այլապէս այս գիշերը պիտի չունենար այն մեծ և խորունկ անդրադարձը մեր բոլորի հոգիներուն վրայ։

✱

Տրամը կը բացուի ուրախութեան սեւ զանով և կը միջամտուի դաւով։ Կը սկսի մեծ գիշերը։ Մութ է ամէն կողմ, համատարած մութը Սիոնի բլուրէն մինչեւ Մութաբու լեռները, Գեթսեմանին, Թիբեռնաց լեռը, Յովսափատու հեղեղատը մինչեւ Յորդանանու հովիտը, ամէն ինչ ծածկուած է անթափանցելի խաւարին ծոցը։ Վիթխա-

րի ոգիներու պէս միայն կը բարձրանան տաճարին աշտարակները և պարիսպներուն անկիւնաքուրճերը։

Սակայն աւետարանիչը կ'ականարկէ կարծես հոգեկան մթութեան մը, երբ մասնիչին մեկնումը յիշելէն անմիջապէս վերջ կ'ըսէ. հր գիշեր։ Յուդայի դժնէ նկարաւ գիրը, զչարող սրտին մաղձը, իր վարդապետին սէրը վաճառող իր ընչաքաղց հոգիին՝ կը ստեղծեն մարդուն քնացող խղճին գիշերը։

Ձուարթ չէր նոյնպէս սիրտը աշակերտներուն։ Ոտքերու լուացման օրինակը, որ թատունկին առակը և ողկոյզին պատկերը՝ տպաւորած և քաղցրացուցած էր իրենց հոգին, սակայն մեկնումի և վերադարձի այն խօսքերը՝ զարնուած հովիւի և ցրուած հօտի ականարկութիւնները լքումի և յուսահատութեան խռովք մը յուզուած էր անոնց ներքը։ Եւ գիշերուան մէջ, գիշեր մըն էր ցաւէ աճող սիրտը։

Գիշեր մըն ալ կար Յիսուսի սրտին խորը։ Իր կողումին մտածումը, իր զրածին խորհուրդը, իր աշակերտին դաւը, շատ քիչերէն հասկցուելու վիշտը, կ'ընէին տրտում այդ գիշեր իր անձին համար՝ «մինչեւ ի մահ»։

(Ասուածայիք երկուցնի գիշեր։

✱

Դուք բոլորդ որ զիս մտիկ կ'ընէք այս գիշերին մէջէն, ձեր մանկութեան օրերէն ձեր մտքին մէջ շինած էք պատկերը այս գիշերուան, զոր ճակատագիրը դժբախտ ստուգութեամբ մը շատ անգամներ փոքր ձեր աչքերուն զիմաց։ Ձկայ մէկը որ չը գիտնայ թէ Գողգոթան սկիզբ կ'առնէ Դիթսեմանիէն, թէ մինչեւ բազկատարած ամբարձումը խաչին, մարդկային պատմութեան մէջ քիչ անգամ տեսնուած տրամ մը կը գալարուի մէկէ աւելի ժամերու երկայնքովը։

Յուրտ ու մութ իրիկունով մը իջէք ինձի հետ Դիթսեմանի, Զիթեռնաց սաղարթախտ անտառակը, ուր լուսինը ի դուր կը շնայ նետելու իր լոյսը պարտէզը լեցնող զահանդակաւ խաւարին վրայ, Եւ մեր ժուռ այդ գիշերին մէջ, Յիսուս ծանկի ժայռի մը զիմաց՝ կ'աղօթէ ու կը տրամի։

Յիսուս մարդկօրէն կը սոսկայ մահէն, վասն զի տակաւին մահը չէ նուաճուած իր մահով: Անիկա տէրն է կեանքին, և կեանքը ամէնէն աւելի իր մէջ գեղեցիկ է ու կատարեալ, և բնական է որ մահուան պայթարը ամէնէն աւելի իր մէջը ըլլայ բուռն ու վերջնական. անոր համար կ'ըսէ. «Հա՛յր, ապրեցո՛ղ զիս ի ժամէ յայսմանէ» և ապա, ճայլ վասն տաճարիկ եկի ի ժամս յայտո՛ւ:

Մարդկայինն ու աստուածայինը՝ ճակատ ճակատի են իր մէջ, լոյսը և կարմիր տիղմը մարդուն: Բայց յաղթանակը հոգիին է. մարմինը, հոգիին վրայ ծանրացած այդ կաւը պիտի քրտնի և արիւնի, և կայակ կայակ պիտի թափի իր ծունկերուն: Բայց պահը այն պահերէն է ուր մարդկայինը պէտք է պարտուի և աստուածայինը յաղթանակէ:

Աւետարանը եթկինքը կը բաժնայ Յիսուսի վրայ և հրեղէն էակ մը բաժակ մը կը մատուցանէ իր շրթներուն. թէ ի՞նչ կար բաժակին մէջ՝ մի՛ հարցնէք, միայն գիտենք որ այդ պատկերը փայլակի մը պէս շինուեցաւ և աւրուեցաւ, հրեղէն էակը բացաւ իր ճամբան դէպի անհուն, Յիսուսի նայուածքը այդ կրակէ Կաթին մէջէն սուգուեցաւ մինչեւ երկինքներուն խորը և հոն կարգաց իր պարտականութեան վճիռը արիւնով գրուած, որուն ամէն մարդ պէտք ունի իր կեանքի մէկ օրին: Ան իր հայրը կը հագնէր այդ րոպէին և կ'աստուածանար:

Երկինքները կը դոցուին, քայլերը կ'ամբանան, կը մօտենայ իրեններուն որ կը քնանան:

✱

Երեք մարդեր կանչուած էին վկաներ ըլլալու այդ մեծ ժամուն, հսկումի այդ վայրկեաններուն, ցաւակից ըլլալու իրենց վարդապետին և հսկելու, անակնկալի չը գալու համար: Պահը մեծ էր և ճակատագրական, վասն զի անոր կապուած էր ոչ միայն Տիրոջ՝ այլ նաեւ աշխարհի գողղը՝ զացող ճակատագիրը: Անշուշտ աշակերտները չէին կրնար զգացակից ըլլալ իրենց Տիրոջ, սակայն տխուր ստուգութեամբ Յիսուս մինակ մնաց իր աագնապին հետ:

Դիտե՛ք ինչ մեծ մխիթարութիւն է մեր ցաւին հաղորդ մարդկային դէմք մը: Այդ համակարանքը մեր կեանքի մութ ժամերուն՝ ամբողջ աշխարհ մը կ'արժէ, և ոյժ մը համաբերութեամբ կրելու մեր տառապանքը:

Ի՛նչ, շատ քիչ բան կրնանք ընել մենք իրարու այս աշխարհի մէջ, երբ վտանգը կը մօտենայ, սակայն դիտնալ թէ կայ մէկը որուն սրտին զարկերը կը տրոփեն մերինին հետ, այդ զգացումին մէջ կայ ամօքիչ բան մը, որ վտանգը կը թնթեցնէ և տառապանքը կը քաղցրացնէ: Այս ըզգացումով Յիսուս իր քով պահեց իր աշակերտները:

Արթուն կենալու հրահանգը երկու անգամ տրուեցաւ իրենց, իսկ երրորդ անգամ երբ զիրենք քնացած գտաւ, ոչ մէկ խօսք իր շրթներէն: Այլեւս քուն և հըսկում համարժէք կը մնային, թանկագին պատեհութիւնը կորսուած էր յաւիտենապէս և անցեալը կը մնար անդառնալի, անվերապելի, ոչ մէկ երկրային ոյժ պիտի կրնար ետ դարձնել այն ինչ որ կորսուած էր:

Մութը արդէն կը նիզակուէր մօտեցող լոյսերով, և գիշերը կ'արթննար ոռնածայներով, չարին ժամն էր և Յուդան՝ չարին իշխանը, դարբնու մեղքն ու արիւնը շաւկած, պարտեղ կը մտնէր առաքեալի պատմութեան մէջ:

Աշակերտները ի զուր կը վաճան վաճանի մութով թանձրացած քունը իրենց աչքերէն և սարսափը իրենց հոգիներէն. ժամ մը չէին կրցած հսկել իրենց վարդապետին համար: Թաւերթութիւններ արժող վայրկեանները ի զուր անցեր էին, վասն զի անոնք յաւիտեաններու գուններուն զիմաց կեցած՝ քնացեր էին, և քունը պատգամաւորն է մահուան, ինչպէս կ'ըսեն, մանաւանդ բարոյական իմաստով: Մնացեալը չի պատմուի:

Գեթսեմանին Տիրոջ հոգեկան պայքարի և մեծ յաղթանակի ազդած վայրն է, անկէ վերջ պայքար չկայ. Յիսուս խաղաղ է թէ քահանաներու ատեաններու մէջ և թէ Պիղատոսի առջեւ, ապրելով խաղաղ վայելքը Գեթսեմանի յաղթանակին: Առաքեալներն ընդհակառակն, անպատրաստ էին, և պիտի չկրնային փորձութեան դի-

մադրաբանել։ Անոնք այդ գիշեր չէին հագած աղօթքին զրահը, չէին կնքած իրենց հոգիին կարմիր ուխտը։ Նաման էին հերազուրկ Սամսոնին, թշնամիներու ձեռքին մէջը։

✱

Ամբոխը՝ որ ատենանէ ատենան և դատարանէ դատարան հետեւած էր Յիսուսին, տկար հոգիներու յատուկ տխուր մտայնութեամբ, որ յաղորդութեան և զօրութեան մէջ կ'ուզէ միայն տեսնել արդարութիւնը, նուազեցուցած էր իր համարանքը։

Նոյնիսկ անոնք որ քանի մը օրեր առաջ Բեթփաքէի բլուրին վրայ խանդավառ ոգեւորութեամբ ծափող ջուներ էին զինք իրեւ Պաւթի գահուն վերանորոգելը և իսրայէլի դարաւոր յոյսերուն մարմնացումը, անտարբերութեան մշուշի մէջէն կը նայէին այլևս իրեն։ Իսկ իրենները, որոնք քանի մը ժամեր առաջ ուխտեր էին մեռնիլ իր հետ, վտանգի ժամուն, չէին կրցեր հանդուրժել փորձութեան, և վերջին րոպէէն առաջ լքեցին արգէն զինքը։ Աշակերտ մը և քանի մը տկար կիներ, որոնց մէջ Տիրոջ սէրը աւելի ամուր էր նստած՝ հեռունէն կը հետեւէին իրեն, նման գողգոթ բայց անտար լոյսերու, ճամբաներուն եզերքը հաստատուած լապտերներուն՝ զօրոջ ջախջախած է փոթորիկի ուժգին հարուած մը։

Ասպարեզէն քաշուած էին՝ բոլոր բարի ազդեցութիւնները, կ'իշխէին միայն հեռին ու նենդութիւնը, չարութիւնը և ոճն բարձրոր մտածումներէ իրենց սնունդը քաշող սեւ կիրքեր, Պիղատոս՝ Աստուծոյ քաղաքին մէջ Հռոմի մոլորի ներկայացուցիչը, որ, ի վերջոյ, սկիզբով քմծածովի մը մէջ խեղդեր էր ճշմարտութեան ձայնը։ Հերովդէս՝ մարգկային կերպանքին ներքեւ աղունքի հոգի ապրող արեւելեան բռնակալի տիպար մը, Աննան և Կաիափա, որոնք քահանայապետական աստիճանի հին սրբութիւններուն շատոնց խառնած էին քաղաքական նկատումներ, իրենց վոհմակով, զօրս աւելի կը մոլեգնէր արեւան հոտը, գիշերախառն ջահազնացութիւններով պիտի քաշկուտէին Յիսուսը ատենանէ ատենան, տառապանքէ տառապանք։

Բայց հոս կանգ չ'առնէր մեր մտածումը, անիկա կը հետեւի լացող գիշերուն

մէջ Յիսուսին, որ հնազանդ գերադոյն կամբքին և սիրոյ պարտականութեան, կը քալէ խաչի արիւնոտ ճամբայէն։

Կապուած են իր ձեռքերը, և խաժամուած ամբոխը կաղկացած զինուորներէն, սինլքորներէն և տաճարի հացկատակներէն, հեղեղի մը պէս առած զինքը իր ծոցը կը քշէ։ Երբեմն լամբարի կարմիր լոյսին մէջ, Յիսուսի մաշած գէմքը մարմնող արեւի մը պէս կը տոգունի։

Անոր տակաւին պիտի հազցնեն ճերմակ զգեստը, իր գլխուն պիտի գնեն փշէ պսակը, և իր ուսերուն պիտի զետեղեն խաչը, և ուրացողներու թափօրը զինք պիտի առաջնորդէ Գողգոթան, և հոն սըրբազան քաղաքի արիւնոտած ալքերուն դիմաց, երկու աւազակներու միջեւ պիտի խաչեն հազարաւոր աշակերտներու վարդապետը։

Մարգկային բառեր ի զօրու չեն խլւտացնելու Գողգոթայի պատկերը նոյնիսկ մեր մտածումին մէջ։ Երկնքի և երկրի միջեւ առկախ, երկնի և երկրի արարելը պիտի թափէ կաթիլ առ կաթիլ իր աստուածային արեւնը մահուան գործիքի կողմէն ի վար, պիտի մաշի բոցի մը պէս, գալիք արշալոյսին համար։

Ասկէ անդին գծուար է հետեւիլ, վասն զի ասկէ անդին մարդը կը գաղբի և Աստուածը կ'սկսի։

✱

Տեսարանն մը աւելի խորհուրդ մըն էր սակայն որ կը պարզուէր հոն այդ բարձունքին վրայ։ Ան կը զոհէր ինքզինքը ուրիշներու փրկութեան համար։ Աստուածային զօրութիւնը ոչ մէկ ատեն այնքան սրտազրաւ գեղեցկութեամբ կը վսեմանայ՝ որքան երբ ի յայտ կուգայ կեանքի ճշնուած ու տխրող իրականութեան մը մէջ։ Ով որ ուրիշներու փրկութեան կը լծէ ինքզինք, պարտի կորսնցնել ինքզինքը։ Եզայս ապրեցողոյց, առանց խորհելու ինքզինքին։ Մենք այն ատեն միայն կըրնանք իրապէս փրկել ուրիշները, երբ կը յօժարուին մեր կորուստին։ Այս պիտի ըլլար սկզբունքն ու գաղտնիքը ըրիտոնէական մարտիրոսութեան, որ արեւմտ ոռոգուած անծայրածիր դաշտերու մէջ ծաղկե-

ցուց մարդիկ մարդկային կեանքն ու բարոյականը յեղաշրջող տիեզերական յառաջդիմութիւն մը։

Մեծ ոճիրին եղերական վայրկեանները արագօրէն յաջորդեց ին իրարու, և այս ապերախտութեան լեռներուն գէժ ձայնը հարկւրապետին, ճարգարեւ այս ապա արդար էր՝ ճրագի մը պէս կը լուսաւորէր խաչին մոայլը։

✱

Կեանքի հիմնական զարկը տառապանք է։ Եթէ մենք կը վախճանք անկէ, անիկա զինն է պատրանքի մը։ Վասն զի էն երջանիկ մարդու նայուածքը գերեզմանի մը վրայ ի վերջոյ կը բացուի։ Ինչպէ՞ս տառապանքը վայելի, գեղեցկութեան և ոյժի փոխել, այս է հրաշքը այս գիշեր խաչին զացող Աստուծոյ։ Վասն զի կերելի չէ երեւակայել աշխարհ մը առանց խաչի, այսինքն առանց ճիգի, առանց յառաջդիմութեան։ Խաչէ գերծ կեանքերը մահուան կը նային։

Տառապանքը ըմբռնելու սխալ կերպ մը կայ, զգացական ու արտաքին, որ մեզի կուգայ մեր անցեալէն, մեր ապագայէն, մեր առօրեայէն, և իր սուր, ծանր, մութ և փշոզող թաթին ներքեւ՝ կ'անդամալուծէ զմեզ, և անկէ ահաբեկ խուճափանքը ծնունդ է տուեր իմաստասիրական և բարոյական գրութիւններու։ Պոետոսայականութիւն, ստոյրկեաններ, Ինչչէն և Շօթէնհաուէն պիտի տառապէին այս մութին գէժ, առանց կարենալու դրական իմաստ մը տալու տառապանքին։ Քրիստոնէութիւնը միայն պիտի կրնար ճանչնալ իմաստն ու արժէքը խաչին, տառապանքին։ «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա թէ մեռանիցի, բանիկա իր դրոշմն առնէ»։ Ամէն աճումս ըլլայ անիկա իր նիւթական ըլլայ իր հոգեկան գործարանաւորութեան մէջ, տառապագին վիճակ մըն է, կը տառապինք, կը զոհաբերուինք, որպէսզի ապահովուի աւելի վեր մակարդակի մը վրայ առաջագրուած իրագործումը։ Ու որքան աւելի բարձր ըլլայ յառաջագրուած իտէալը, այնքան աւելի ծանր և տաժանագին է յանուն անոր դիմաւորելիք տառապանքը։ Տառապանքը

գիտունին, արուեստագէտին, Աստուծոյ, որոնք կեանքը զիմագրաւելու իրենց կերպը ունին, դէպի աւելի վերինը անդրապանցելով զայն։ Իւրաքանչիւր մակարդակի վրայ տառապանքը կարելի կ'ըլլայ տանել երբ կը սիրենք իրմէ վերինին վրայ իրագործուելիք արժէքը, բարիքը։ Քրիստոնէութեան քարոզած սէրը աղբիւրն է բոլոր առաքելութիւններուն, բոլոր արիութիւններուն, և կարող կ'ընէ զմեզ տանելու Քրիստոսի հետ անոնց բոլորին խաչը։

Տարբերութիւնը, որով կը զանազանուի հին քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէութեան բերածէն, կը կայանայ Գողգոթայի խորհուրդին հագած նոր նշանակութեանը մէջ։ Յիսուսով տառապանքը եղաւ կեդրոնական ազդակը ներքին բարձրացման և փրկութեան, նախերգանքը Յարութեան փառքին։

Տառապանքին փաստը խոսուէ զօրութիւնը եղաւ մեզի, և կը մնայ իր արժանիքին ամէնէն վաւերական ստուգանիշը։ Մտաւորապէս զգաստ և բարոյապէս զօրեղ են այն ժողովուրդները, որոնք շատ տառապած են արդարութեան, բարին ու ճշմարտութեանը համար։ Այս տեսակետով պէտք է խոստովանինք թէ հայը կը զանազանուի ուրիշ ժողովուրդներէն ոչ միայն իր ինքնութեամբ, այլ նաև զայն տեւականացնելու կամքովը, խորհուրդով։ Մեր հայրերը չեն մեռած պարզապէս մեռած ըլլալու համար, այլ վասնզի անոնք իրենց Գողգոթաներու բարձունքէն կը հաւատասիրին թէ օր մը պիտի ողջունեն յարութեան փառքը ցեղին։

Այսօր երբ խաչի խորհուրդին և կեանքի իմաստին քօղը անգամ մը ես վեր կ'առնելու մեր աշխարհին զիմաց՝ Գողգոթայի արիւնոտ տեսարանին մէջ, հեռուն՝ մեզի բոլորիս ծանօթ երկրի մը մէջ, մեր ժողովուրդը այլեւ ի՞նչ իր խաչէն, զմեզ բոլորս կ'ողջունէ իր յարութեան փառքով և փառքին մէջէն։

Ե.